

թե խչպէս այս հայ արձանագրութիւնն ունեցող միսկ քարը թրալիսի լըռնագատտին վրայ կը դանուի, անձանօթ կը մայ մզին, Միայն առ դիտենք որ Աշարնի հայ ժողովութրդ տարիներէ ի վեր սովորութիւն մ'ունի Համբարձման Տօնին օրն ելել սոյն տեղ եւ վերոյիշեալ ջոր կտոր քարերուն վրայ պատարագ մատածանել եւ արջին թէ երբ սկսած են այս սովորութիւնը նշնպէս անձանօթ է: Ենք կինար հաստատել եւ ըսել թէ հն հնուու ունեցած են գերեզմանավայր մը ի նախնում, որովհետեւ իրենց նախկին գերեզմանավայրն էլ եկիղեցւոյ շուրջը: Հաւատական է ըսել թէ այն քարը Հայք փիսադրած են հն իւր նախկին տեղէն՝ եկիղեցւոյ բակէն, և խտատեղի մ'ունենալու եւ թրալիսի բարձանց վրայ կտոր մը հողի տէր ըլլալու եւ իրաւուկը անձնենալու համար, նէշպէս այսօր Այլընի հայ ժողովուրդը նոյն տեղն իրեն սեպհական եւ յատակի վայր մը կը նկատէ եւ կը հաստարէ անխափան իւր ատաքիան սովորութիւնը: Իսկ եթէ ատաքային պեղութիւնը առթիւ նոյն տեղն ուրիշ հայ քանդակեալ քերեզմանաբար մ'եւս երեւան ելլի, կինյա ըսուիլ այն ժամանակ թէ ունէին հն գորդիկ գերեզմանավայր մը Այլընի հայք: Աւստի կը թողունք ժամանակին որ ապացուանէ մեր վերջն տողերը, եւ հնութիւնը սիրով գրիշներու քննութեան:

Հ. Յ. Ք.

Զմիւնիա, 1 Օգոստոս 1906:

Լ Ե Ֆ Ո Ւ Ա Ր Ս Ն Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅԵՐԻՆ ԵԽ ԴԻԱՑԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ

Գ.

ՀԱՅԵՐԵՆ ՈՐԴԵԿԱՆ ԿԱՇՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

§ 75. Ծանօթ է որ Հայերէնի դյայիաններուն յոդնակին ըստ կառնի՞ + գրով կը կադմէ: Այս + տառին ծագումը դասելու համար՝ Gleye (Keleti szemle II. վերյէեալ յօթուածին մէջ) շատ հեռուները կ'երթայ. կը կարծէ թէ լայպարէնի ու մանաւէրէնի մէկ փիտական յունական վերաբարութիւն ըստ ։ Չաս շի հեռանար Schuchardt, WZKM, XVI, 3/4. ըստ Շունարադար հայ + քարտվէրնենէ ծագումնէ առանու: Սակայն ես շեմ կինար համբաւաւոր լեզուավանին դիտնոյս հետ համապայիլ, վասն զի հայ. +

վրացերէն չէ, ոյլ հայերէն (ա. և զ զ էն ա կ ի է գրանի ի թերթին KZ, XXXVIII, 209—227).

§ 76. Սակայն այս յոդնակի կազմութեան քոյլ դպութիւն ունին ուրիշ յոդնակի կազմութիւններ ալ որոնք եզակի հաւաքականաց ձեւն ունին: Այս յոդնակի կամութիւնները Հին Հայերէնի մէջ կդրացած են, բայց Միջին և Արդի Հայերէնի մէջ՝ տիրող: Միջին Հայերէնի մէջ կը գունունին մը միջն այլըց, յոդնակի կազմութիւններուն մէջ՝ այս, այս, այս (արտասանուած այս): դարձեալ առ վերջաւորով ձեւեր, եւ վերջացած սատարանօրէն բորովվն յայտի սովոր վերջաւորութիւնը: Իրանական փառաւեալ բառն է՝ սովոր, որ հն Հայերէնի մէջ դյուցաթիւն ունի դ. օր. բառերու մէջ՝ Հայուսուն, ծոսուս եւն Ասէի Ալեկեատ Հայերէնի եւ քանի ք նորագործ վերաւուականներու մէջ դիրքահուսավալ եղանական՝ հաւաքական (= յոդնակի) վերջաւորութիւն մը յառաջ եկած է, հման: Կարտ, Hist. Gramm. էջ 197: Արդի Հայերէն դրարութեալ մէջ սովորական յոդնակի կազմութիւններ են՝ մէր (իրավակի բառերուն քոյլ), իսկ մէր (բազմագանի բառերուն): Անք ամփոփեալ ձեւը յառաջ եկած է միջն Հայերէնի հն եւ եր վերջաւորութեանց կուսականմըը (Կարսոս, էջ 188 և հնաւութեան):

Յոդնական առաջ եղակի հաւաքականներ գործածեց արգել հն Հայերէնի մէջ իսկ խորանէ արմասներ ունին: Մուր բառին իրենց յոդնակի գործածուի պայտէն ծոս, (ստուեր, մոզ) ԾԱ. Ա. 11. հման. Այ տը ն ե ա ն, բնական քերականների արգել Հայերէնի լեզուի, էջ 477: Միւս հնգամար լեզուաց մէջ ան հման է, հման: կը մը. adar թուշները, յոցում “ստուեր, (հն եղակի մէր), որոնց համար եղակի է ederyn, ցացուն: հման. առաջ յայուցիւմ յամաքարիներու, յամայշանաւ և մարգարեն եւն. դաշիքէրէն մէջ այլ հն պար եղակի ձեւն յայտնապահ կիրարութեան օրինակիները՝ տես P. K. Thorsenի, Festskrift til Vilh. Thomsen էջ 328 և հնաւութեան: Յոդնակի կազմութեանց մասին իւր գրած գրքեւու մէջ յառաջ եկած է յոդնակի իմաստով գործածուով հաւաքականներու օրինակիները՝ որ գերման ու պատ լեզուաց մէջ կը գտնուուն: աւսկից յայտնապէս կը անձնուի թէ այսպիսի հաւաքականներ յինթաց ժամանակին շատ անգամ յոդնակի հոլոված ընդունած են: Նոյն համբակած է նաև Հայերէնի մէջ. հման: կայուց ինձնուց, վերը. § 47:

Հետ Հայերէնի այս ամէն գէպէքերուն մէջ մինչեւ հիմայ գետ մէկան միտքն եկած շէ հն Հայերէնին վրայ տար արցեցութիւն մը գուշակիւ: Եւ նաև հն Հայերէնի սակաւաւոր միլին եւ նոր Հայերէնին պէս կազմուած օրինակներուն համար

ալ՝ նոյնպէս մէկնա միտքը պիտի չգտար այս նեխտաց դրութիւնն զնելու եթէ միայն միջին եւ նոր հայեց բենակ մէջ այս վրշշատակած թիւնաց շափառաց առա տուբէ եամբ գործածուին տարառու չեղերէն առ Ասկայոն այս շափառաց առառառ թիւնն ալ ամեն ներին պէտք չեր անուզու երեւաւ, զան զի նշան միանյան իշխան կեցարեհն մէջ ալ կա: Խերեն քրիստէ միանյան աստիճանին շաբաթ կը կրաքա՞ր հին հայերէնի հետ: Հին բրլ. Ծուլածի (այդին իշխան պէտութիւն) յօն: Ե է՛ թաշուն բարին, ուց-րած, ցուն-րած, ձե՛-ցոյն, յովանիկի երե ն՝ Ե՛ թապահուն ցոյն գործ՝ գործ, ձե՛ ասաւ բարեկար առաջ եւ այնպէտ ընդհանուր տորոշ է ժառանգեալ հնգերեւ, յուղանան կազմութիւնը Ընդհակառապէս կը բերենին եւ բրեառներենի մէջ համարկան յուղանիւնի շատ առան ու կանաչ տաւուր են: Վերս օրինակներու յաշած թիրէ, ու կը ցուցաւ են: Թէ ինչպէս հնապէսն ձեւ է իր հաւաք քական կը բանի, մինչդու անձաց մ'կայտա նշանակութիւն կ'ունենայ: ասկայն յաման վերս շառարթութեած մը կազմանած են հաւաքականները կը լի: Աեստր, շարեառն merched, Այդու յօն: Են merch ազդիկ, եւ Աևան վայրի անառուն, բառ առերան, են: Միայն առագարական սևառական պիրութեառ կը բարիկ է այս հաւաքանի կազմութիւնները զնապատել հին հնգերապատել յոցնակի կազմութեան մացարդներէն (yuchen, brodyut յօն: բնի կը շը զոն, երած վ'զրպա, եպակա): Այլ եւ հաւաքան կազմութիւնները (նշագետ անեւ միջն հայերէնի մէջ, Karst էջ 191) մասամբ նշանակութեան տեսակներու համեմատ բաժնուած են: այսպէս՝ օ՛ջ կը բերենին մէջ անառայ մեսանց համար կը գործածու, մեն բերականութիւնները Rowland (էջ 116) եւ Spurrell (էջ 116): Բնա տուներէնի մէջ անառաց առունենորը օ՛ջ յագնակի վերջառութիւնն ունին: Քրետ. և Աչուն, բառին ըսլ իր յացնակի կը բարի շաս (ռուս գաղղին բենէն հիփասաւալ բառ այսինքն՝ "սրու"), բրեառ: Տաճ. մ'սորդ բարին յօդանակին է աւա (այս է՛ ժողովութը): Բայց փառաւեալ յօդանակի վերջառութիւն մ'ունին բառերս բենա: Ալօշ, յոն: Աւեր: Աւել, ալօշ: Վրաց գաղ. օծուշ, cloche, clocher, լաւարտա, արմարտ: Հման: այս նկատմամբ միջն հայերէնի փառաւեալ սովոր:

§ 77. Առ որովհետեւ հաւաքականաց իբրա-
ել յունական գործածութիւնը դայսթիւն ունի
ամեն հնգեւորապահն լեզուաց մեջ (ուր մասամբ
ուղի իսկ վերանոր կազմութեան համաձայնու-
թիւնը կրնայ ապացուցուիլ) եւ ըստ դիպուց եր-
ամբ շախանաց աւատութեամբ ալ կը զարդանայ,
ու նցան իսկ նախահնդեւորապահն չէրցըներուն
յոդնափի կազմութիւնն ալ հաւաքականներու ար-
դիւնք է, անոր համար սեմաստ բան մըն է
հաւաքական յոդնափիւթը իբրև հնգեւոր. լեզուաց
առար երեցիթ մը նշանակվէլ իրք ալ հնգեւո-
րապահնանին շատ հետու են պայպէս բան ա-
պահուած ակցանութիւն հաստատելիք: Խնամանին թէ
անհնգութեամբ այխատած են՝ պատման ան-

հանուն հնդկեր. յոգինակի կազմովիթինը ծագած
մեխնել Հնդկանաւոր Հորովմանէ մը, որու մշջ
- օք իր յոցանակի նշան ու բաներ, միջնաւոր Հորով
փոփոխութիւններ եղակայուն հետ նոյն էին. եւս
ասոր նկատամամբ յայնուառած պլիւտալ Խնդթագրու
թիւնները բոլորովին հաւանական են. շատ դիւրա
կ' վրաբռնուի օք. ազատաւոր որ յոցն. գործիական
անուններ ՝ ծծին, վերջաւորութիւններ ներպարանա
փոխութիւն մը ըլլայ նախաւոր թուրի նկատամամբ
անաւարեր՝ Կ-նին ձեւի մը. այսպիսի անաւարերը
են. մը կրնար նոյն իսկ յուն. - վո՞վ վերջաւորութեան
մշջ առափանի անհրաժեշտ մասցած ըլլայ. եւ ասի
անոր Հնամար կրնայ անաւարերէ մասցած ըլլայ,
վասն զի յունարդին Հորովման գործեան մէջ
ընդունուած չէր, այլ կես մակրացակերպ կը բաներ.
Սոյցիք ի՞նքեւայ թէ պայծառ է յոդն. Հայցա
կանին վերջաւորութիւնը՝ ՊՏ (օրու առեւ նաև
- ՊՏ ԱՅ կրնայ գրուիլ). Եւուն. Հայցականի ձեւը
նախապէս միւնքն եղած պիտի ըլլայ յոդն. ուղար
կանին հետ. Սառուդիւ - ու վերջաւորող ձեւը
եղակիր մշջ նախապէս թէ սոյցանան իւ թէ
Հայցական եր (Հմմ. Սկիլենեն, Բ, XII 170).
բայց երբ այս մշջ Հայցականի պաշտօն ընդունածն
եւ օրաբաններէն տարածուած եր ամեն կարդի
արմատներս վրայ. այն ասեն - ՊՏ վերջաւորու
թիւնը կրնար տասակ մը Հնամանաւոր կազմու
թեանը գրիւրու գորգանան. Ուստի կրնայ շատ լա
սամածուիլ թէ Հնդկեր. սպականն յոյնայաց կազ
մութիւնն զարգացած ըլլայ մնեցուերէնի նման
դրաբերէն մը, ուր յոդնական ածանցական վեր
չառութեամբ մը կազմուած եր, բայց Հորովման
ինքան թուին մշջ նոյնակերպ եր. - Անոր
Հնամար ով որ բացաւ առն կարող է Հնդկեր.
յոդնական - ՏԲ նոյնացնել վերջաւորութեանց
հետ. մանչ. - ՏԱ, մանդ. - Տ, Թըր. - Տ Ը 59. եւ
ասի այնչափ առեւի՞ ըրաբ որ յոդնակի միւս
վերջաւորութիւնը մանջ. - ԼԱ, մանդ. - Դ, Թըր.
- Դ կրնար միւնքն ըլլայ Հնդկեր. - Այ հետ
չեղոյ գերանուածն մշջ. կարմիւքերէն - Ճ ձեւերը
յամասի ուղղակի Հնդկեր. - Ճ ձեւերով կրնան
Թարգմաններ. - Խոսան - ալիսա (այլ), սաս բա
սաւաւուրութէ յԱլցի ըով. Die Märchen des
Siddhi-Kür, Leipzig 1866, tede-ni (-ու Հայց.
վերջաւորութիւն) «այս» կը գտնուի բնադրին
մշջ Եջ 39. Յ միւնքն նշանակութեանը ըն
դարձնեալ բառերու տեծ-ցէր, եծ-ցէր էջ 42, 1.
տեծ «այս» (յոդն.) կրնար բարուրովն նոյն ըլլայ
Հնդկեր. *Էօֆի հետ. Նաև ատօրինակ կերպով
շարժական - Պ վերջաւորաւ Մանչ. - Մոնդ. - Բ ուրը
կըսուաց մշջ կրնար միւնքն ըլլայ. Օ արմատ
ներու Հնդկեր. - Մի Հնդ (Տօրցով յան. է թ՛շ շօվ),
որ նոյնչափ շարժական է (ած անցմանց եւ բար-
գութեանց մշջ չ' ինքնամար). -

Բայց Հնդեւը. հին յոշնակի հորդված
հաւաքարի կազմով թեն է զանապահութիւնը ամբողջ ան-
կան Հոլվում է, եւ ու թէ նշանակութիւնը առաջ է.
Յոշնակը եւ հաւաքականի դասպահները տե-
սակներէն դիմում իրավում են զանապահութիւն,
բայց գործնականին մէջ եւրեկ իրաւում ուղար շնչ
ուժանաւուր ։ Կաեւ Հնդեւը, - ըստ յաջականին թէ

Հաւաքական ու թէ բռն յոցնակի իմաստով կրնայ գործածուիլ. Բայց Տ. յոդանակի կազմակերպութիւնն իրեն անհաջող անդաման հոգովման հօնուականին երկրորդ արարքին ծանուցիւ մ'ալ ունի ածականաց, գերանուանց եւ բայաձեւերուն (Հորդվան) համաձայնութիւնը. Այս համաձայնութեամբ չին յոդանակի կամութիւնը որոշակի լր բաժնուի նորածագ հաւաքական կազմութիւններէն, եւ այս վերջնաք սովորաբար իբրև յոդանակի կամութիւններ չեն կրնար մասն՝ եթէ միեւնոյն ատեն անկանու յոդանակի հորդվում ընդունուն: Հաւաքական կազմութիւններ կրնան առանց անկանու յոդանում մ'առնլով իրենց հաւաքական նկարագիր կորմացնելով՝ որոշ յոդանակի ձեւեր լլալ, միայն այս լեզուաց մէջ, ուր ածականաց համաձայնութիւնն ուուրը թերէ մը կը կախուի, ինչպէս հայերեի մէջ, կամ ուր հոլվի փոփոխութիւնը բոլորվին դարձած է. զ. օր. կրներէնն եւ բրետոններէն մէջ: Վասն զի բայսի համացնութիւնը դիւրա կրնայ կատարուիլ առանց դյավանին հորդվան վրայ ազգեցութիւն ունենալու. Կը յիշատակիմ միայն յանրու դ' ու պլայծ էռ սիած Աշաւան ձուունու լ. օ 305 կամ ա՞ս գառան դ' ուլենին լ. թ. 278.

Ի հարկէ, ածականաց համաձայնութիւնը նախար յատկութիւն մը չէ, եւ հնդեւը. լեզուաց մէջ պահանա են այցեւայլ մարդուներ հատպյան վեհանի մը՝ նախ արքունութիւնները. յուն. առքուութիւններէն ածականէր զերծ մացած են համաձայնութիւններն հման. Ն զ լին աի ի ուրանի թ թերթի ԿՀ, XXXV, 441): Ննդանու անհորդ թուախան ածականները, լուս. զան. տօ եւն. (Joh. Schmidt, Pluralbild, էջ 292). նաեւ դյավաններուն համաձայնութիւնը միշտ կատարուած չէ յոդանակի հօնուանց այս գաղաքան հուն ուր թուախան ածականներուն մէջ կայ. հնդէկ չորդ նում (Joh. Schmidt, անդ. էջ 280): Ա երջապէս (Joh. Schmidt, էջ 276 եւ հնեւու. ցուցաւած երոր ուղ. հայց. եղ. չկողը կրնայ յոդանակի ու քոյլ մալ (հման. Oldenberg, IF, Ann. XV, 26): Հորդվանց մէջ եղած համաձայնութեան այս պակասութիւնը ուր կայ զ. օր. Երջն հօնուանց ու Զայտ կամ երակի գործական ունացան նահապա դիմ. Հ. Schmidt (անդ. էջ 305): Համաձայնութեան այս համաձայնութիւնը մէջ եղած համաձայնութեան համաձայնութիւնը կը մացար ի հերեւա թէ շատ հատպյան վիճակի մը մացորդն է: Զերար եւ իցեւ, կարեր չէ տարած համաձայնութեան ամառաւութիւնը ուր կայ զ. օր. Երջն հօնուանց (Pluralbild, էջ 303) կամ երակի գործական ունացան նահապա դիմ. Հ. Schmidt (անդ. էջ 305): Հնդէկներին մէջ նորածաւութիւնը կը համար. բայց ինձի կ'երեւա թէ շատ հատպյան վիճակի մը մացորդն է: Զերար եւ իցեւ, կարեր չէ տարած համաձայնութեան ամառաւութիւնը ուր կայ զ. օր. Երջն հօնուանց ու Զայտ կամ երակի գործական ունացան նահապա դիմ. Հ. Schmidt (անդ. էջ 305): Համաձայնութեան այս համաձայնութիւնը մէջ եղած համաձայնութեան ամառաւութիւնը շատ աւելի է: Եթէ առաջար ամառ դիմուածով մէջ ու Մէյէ իր կարծերը մայս կ'ակիարէի, բայց մինչեւ վերը չէ մտածեր, վասն զի ընդհանրապէս այս կարերը միշտ վերը մտածել կարերի չէ. եւ բայց ասէի եթէ նայ իսկ ուղղի այ ըլլայ, անհամաձայնական հորդվանու մայս մէկ չնշին մասը կը մինուի: Այ ու բորզութիւններով կ'առաջնորդուի, շի կնար տարախաւիլ թէ Հայերէնի անհամաձայնութիւնը նախահնդէւր. համաձայնութիւնը բորզութեան թերութեանց արդիւնքն է, որինք այս ասել միւս հնդէւր. լեզուաց նման անհե-

մայնութեան հարկը կ'աղցէ. երեւ ուսուր, գոյական յոդանակի կ'ըլլայ գործեալ, եթէ թուական ածական մը յաջորդէ. ուսուր նըդ սեռ. ուսուր ցարաքան անով կը մեխանի թուական այս գործակի համեմատ նաեւ ին եւ ին գերանուանէ անհորդ կրնան մասն կրնայ մասն. սուրբ նըդ, յեր ամոց ինչ Ածական կը կրնայ դյականին առնեւ ամհորդ մասն. բայց ուշեանիւ, է ուսուր մարդին, անհուրդ նահաւարէ. (Մայնաս աւանց գրաբարի համաձայնութիւնը թիվիւն 1892 էջ 93–94): Յուն. աւզ. հայց. հորդվանուն մէջ այս գերաք կը համերիս ամեւ ածականի (հման. Տնդէկենի անհամաձայնութիւնը շեղ. յուն. աւզ. հայց. հորդվարուն մէջ), ընդհակառակը միւս հորդեալ մէջ նոյնը տղի կ'ունենայ միայն այս բազմթիւ (բազմվանի) ածականներուն, որնց ընդհակառի հորդվի շեն կամ սովորաբար շեն հորդվիք (այստեղ համեմատելու է թերեւս մասնէ հին իրեւնի վիճակը. ն եւ առաջաւաներու գով՝ բազագրութեան յօդակապին մէջ այսաւորի մը պակիւլ շատ համական կ'ըլլայ, վասն զի նախառ է կամ և մը կը կորսուի ուշ վերին վասնին մէջ): Ստապական գերանուններէն՝ աստապատա ալ ըլլալով՝ կրնայ յուն. աւզ. հորդվարուն մէջ անփափու մաս. ին բան կամ բան էն, չէ բան կամ դ'բան էն. այս պարագան ամառ կը մեխուի որ այս բառեն կրնական ամբոխի ու հունական վեհան մէջ ընդհանրապէս անփոփի էին, կան զի առաջն շատ համական են առ գեպերը թէ համաձայնութիւնը կամ երակի գործական ունացան դիմուածով կրնայ յուն. հայց. triqui հօնուան են.): Մէյէ (Esquisse էջ 103) կը կարծի թէ Հայերէնի այս անհամաձայնութիւնը կրնայ մինուի այս եթքարթեամբ, թէ գյականներուն յունակին նախնարար վերջարութիւն մ'ունեցած չէ. Հնդէւր. աս վերջանիւնը հետակորոյս կորսուու ըլլայ. բայց վերջն սընորչ ու մէյէ աւելաց ըլլայ, միայն հնա, աւզ պայտառութիւնը պահանջները. Սարան Մէյէ չըսեր թէ ինչ պիտի ըլլայ այս յաւելւալ ասրը՛ որ միայն բառաձայն օք առանց ձայնասոր բառնցած է. եւ սուրբի միայն դիպուածով մէջ ու Մէյէ իր կարծերը մայս կ'ակիարէի, բայց մինչեւ վերը չէ մտածեր, վասն զի ընդհանրապէս այս կարերը միշտ վերը մտածել կարերի չէ. եւ բայց ասէի եթէ նայ իսկ ուղղի այ ըլլայ, անհամաձայնական հորդվանու մայս մէկ չնշին մասը կը մինուի: Այ ու բորզութիւններով կ'առաջնորդուի, շի կնար տարախաւիլ թէ Հայերէնի անհամաձայնութիւնը նախահնդէւր. համաձայնութիւնը բորզութեան թերութեանց արդիւնքն է, որինք այս ասել միւս հնդէւր. լեզուաց նման անհե-

Այսպէս արդի հայերէնը ամենայշաղ եղանական իշխած ազգած է Նախանձեր եւ ուսական համամատութեան անլուսների համանակ ու ութեան որ գեր այս օր էր կերպար մասնիք է վեցին ալ՝ գրեթե ամեն հոգեւորական լիութ կազմութեան այս պարզութեան, որու համար մենք պայտաւոր թքաց եւ Մարտոնութեան պետք ենք հանապահնել. (մանդուկերնի կազմութեան եւ յունակի հորովան մասին տե՛ւ I. J. Schmid կերպահանութիւնը § 55, § 43 եւ § 42): Զարդացման պայտաւոր համար մասն մէջ մէջ այս ճամարն բառել կարելի է որ ըօրովովնն անկախ եղած ըշլորդ գրացի ու նշանաւորական ինքաւաց պարեցած թեան է. բայց այսու ամենայնին այս գրացիութիւնն զարդացման մէջ սուր բան մը մոցոցաց չէ. արդի հայերէնի համամատութիւնը արդիւնքն է ին հայերէնին, հին հայերէնինն ալ՝ նախահանեւորականին. Եւ իրն այսու է նաև մարանութեան միև կետերուն մէջ, որ կը տեսնուին արդի հայերէնը ու թքաց-մենապահն համամատութեանը մինչ արդիւնքն է ին հայերէնին, հին հայերէնինն ալ՝ նախահանեւորականին (այսպիսի դ. 1). Ի պահը նշանաւոր թեան կիրարութիւնն արդիւնքն է ին հայերէնի մէջ տեսնուած նախադաս նախադասը թեանց աղքատութեան, եւ արդի հայերէնի համամատութիւնն սկզբանը սորբրը չէ զ. օր. սա նախադասը թիւնը իւնիւն զարդացութեան ու ուղարկութեան ու ուղարկութեան ու ուղարկութեան (նշանի դ. 1). Ի պահը նշանաւոր թեան ԿՀ Սահմանադրութեան 242, արդի հայերէնի ու ուղարկութեան գերայներուն գործածութիւնը ակիցայտն կիրառու կը համաձայնի թքերէն ունին (մանդուկ. Անկան) վերջաւոր բայածուածութիւն ու ուղարկութեան հետ. բայց հայկանին ծագած է արդէն հին հայերէնի վերաբերող այս յատկութեաններ, որ նախապար դժուականներ կրնային ածակա ըլլոյ. Արդի հայերէնի մէջ կայ կանանաւոր կիրարական կազմութիւնն մը եւ կանակ մը գործական կազմութիւնն մը ածանցեալ բայածուածութիւն ու ուղարկութեան գործականին նշան է, -ից՝ գործականին, զոր օր. գործակութեան ու գործեց. պատեալ աւ սանց ու հայ հայկանին ծագաւածութիւնն միաց ապա կայ հայկանին նաև պատասխանութիւնը թքերէնի թիւն է կարսա. Hist. Gramm. Էջ 407 կը համարի թէ համաձայնական այս մաթանաւութիւնը թքերէնի հետ էր առանձնայատիւնի թիւն մ'ըւլց արեւածանեան հայ գրաւոր բարբառին. բայց արեւելեան հայերէնն ալ պայ կազմանէ հազի թէ շնդի արեւա

§ 78. Միջն եւ արդի հայերէնի յօննակիր գրավթեան համար գետինը պատրաստուած էր արդէն հին հայերէնի վերադրախան ածականին անհամապատճեամբ իրենց դրախանին հետ, ուր ըստի հնգերը բրազին սկզբաւորութենք ծագելով կապուած էր (§ 77): Աղջուկէ հին հայերէնի մէջ կային բազմաթիւ հաւաքականներ, որոնց համենդացավթինը միևնու հնգեւոր լեռաւոց հետ աշքի կը զորի (§ 76): Այս հաւաքականներուն մէջ զյութին ունին արդէն ապնիփի օրինաներ, որոնք միջն եւ առաջի հայերէնին մէջ ընդհանրացած ձեւակերտներ կը ցուցընեն, եւ այս ձեւակերտները ալ ինչըն ցցց կու տան իրենց պազիշութիւնը հայերէն ուրիշ եւ հնգեւուածներ ձեւակերտներ ունին հետո հետո:

Ամենայն իրաւումը կովկեն կը կըսուի կու (սեռ. - է) բառին հետ, որուն հետ աղքատունինաեւ կովկ-որ-ոյ բառը (չի բ-ը ման 1 306 դիմել կու այց թէ ասոր, կաժորդ՝ կոզգվ, ընկի ասորի բառ չէ): կովկն առան ըստ պատահման հազի ժի գ. գարեն պացցուցանելի է, բայց շատ աւելի հնագոյն բրաբու է, ինչէ յօն, խատանի (ծաղում առած հայ. «Կուսանանուն») հիմք ըլլայ, որոն փայ հազի թէ ատակուսունք է: Ըստերու այս անուանց հետ համեմատելու է յօն, ևագա՞ «մանուշակի ածու», ևոն բառէն, թօձաւակ կամ թօձան «վարդատան», խրոնակ եւ խրոն «ածու կամ ածունի», (Հոս իր վերաբերին նաև Ունեն Տէխնան եւն աշխարհագրական անուանք եւ հիմք դադը. (կելտ.) *Aballo* «քաղաք ինձորոց, այսօր *Avalon*, նուրա՞ «քաղաք վարդից», եւն, ամե *Vendryès* MSL, XIII, 379): Այս առեն ամել ցուցունք - այ գործառնութեամբ յունարէն բացառութիւնները պէտք են հայ. առ վերջաւորող հաւաքականներուն հետ միեւնոյն ըլլալ. յօն, լոռան «ասպասուն», = հայ. լու, յունական «կանանց», ուղաքնեաց է հայ. կուն (սեռ. յողու, ինուն-ց) բարին: Ինսան կանութիւն մին է գարձեալ յօննէն, որ նախաւոր հաւաքական կազմութիւն մը պիտի ըլլայ միշտ այնպէս ինչպէս են մետու մասաւոր մը մ-ը վերաբերող արականները: Այս բառն եւ ատա. ծննդեաչի (դրուն մասին ամել պյուր *Prellwitz* BB, XXIII, 250) ինձի գորշակել ուուած են թէ արդեօք հնդկեր. է ճային ալ ատակութիւնի մէջ վանական ի համ և այսից մ'եւոքը՝ եւ եղած չէ: Տէսակերտս միեւնոյն կուսականէ հայեկենի եւ յունարէնի պէս՝ կը տեսնուի լատ. թուշին հաւաքականին մէջ:

(*չունամ* չե՞ բառէն). Նմանապես բայցի՞ օր, աղ-
հոցովեմ (*եղամ*), եղոտիք (*Եց*), կուտած (*գու-*
կուրդ, պարանոց)։ Օրինակներ՝ սուր վեր-
աւորութ ածախանենքր։ Առաջոր (առաջ, սե-
րայից), երիշոր (երիշու, սերա), ինչոր (ինչի-
ներ, ինչի, ինչ), ինըրոր (ինըր բառէն, ի-՛ն-
արմատ նաև ինըրլութ, որ առ վերջապոզ
ածախան մը կ'ինժամարք ւ զ զ զ. կ'ինշուլ —):
հանունու (հանուն), երուս, երուսու (հանու),
ինուս, ինուս (*Ալլ Ալլ*), արաւոս (*ալլվ*), ինուսու,
որիք և սիսու (*ալլիւ*), հման. ինուսու, ինուսուն,
կամ նաև ինու վերջապոզ գոյսիսկանենքր։ Կուրուու
եւ նորասու (կամ հնարաւ եւ նորուու) սնիկ անուն-
եւ են (հայ եւ նոյր բառերի կազմանաւ), սու-
դուս, որիք սուդուս, որ անշուշու առ բառին հետ
աղերս սուն. ինուսու, ինուս (*ալլվ*). ինուսու,
ինուսուն. Անդամագյու կազմակերներ են դուշու-
ուս (*պաւուս*, գեւուիւ), յուսու (*յուս*) Տ. յուսու
կ'ինշանէն նաև՝ “անին ներանու” առ արձակելու։
արդեօք ենթադրելի հնամեն չինուս, աւելի հնա-
դոյն չինուսու, ի մէջ այլց անուս, նշանակութիւն
նշանացն եւ, իւ արդեօք լուս sagitta, հայկան
աչուն, հայերէնէն փու առանաւծ բան մ'եղած
է: Առաջ անունակայութիւնը բաշխաթիւ լեզուաց
մէջ նետ, բառէն յառաջ կու գայ. Հոր. rakuta
“ռուս”, լատ. arcus. Torbjörnsson. Die
gemeinslavische liquide-matasthe. Էջ 8. Հին
աղանդ. թին, գան. թիլ չուետ. թիլ 1. “նետ-
2. “ռուս”: Արդեօք այս պատճառաւ այս շա-
տարածուած թթարենէն բառն ու առ սօցնէ
ուռենին — յամ, մէկ, չուզ. Ցինձ — նաև
պէտանին — յամ, մէկ, չուզ. Ցինձ — նաև
պէտանին բառ մ'ըլլայ:

Ըստ ցանցաւ կը համեմիալ ուղ վերջաւորութիւն մք. Անդրէու, ոռու բայ կայ անխօն, բառին մասին հմտն. § 35. Ինդիք, ինչուն առելաւութիւն ունի իրաւուգի հետ. և-դրա աղքատ ունի նու ՝ “զոյլ բառին հետ. Ֆ-նուրուե և նշերու բառերուն նկատմամբ հմտն. § 54 (արդյունքուր ՝ “չափ” եւ դժու բառերուն կապահան)՝ Կ-նուր է կրու կրու իր բայնը զուս մերական հերպուր իր նուն առած ըլլայ, ուստի եւ կրու թէ սա- եւ թէ իր բարձրագահել Անշուշ կայ նաև- առ վերջաւորութիւն մը ան ալ, որ աղ. հասառ հասառ, հասառէ մէնք բայ աղ. աղ. հասառ հասառ գունդ առանք առանք նու ՝ Հնագեր. և մի վերջաւորութեամբ ներկայի արմատէն, իսկ կատարեալիք արմատէ մք. հասառ. անդրագոյն կամունքին է հասառ. իսկ հասառութիւն է հասառու. իսկ հասառու (հասառ).

Նայ իսկ կրնայ հարցուիլ թէ արեգօք նաեւ
արդ գոյաթիւն լուսմ. զորուր՝ զարու եւ զորուը մի
բռ (Հման. § 81 վլըրե). Ասուր բառն մասնաւո.
§ 81. Ճման. ատախնեն դորու իսու բառնիք քոյլ.
Հայկական -որ մերժաւորութիւնը արդիւնք է
որեւէ հնագերը. ձեւի մ'որ զ-աները. Ի բաւ գ. ման. և
Grdr. III. 38. 28 եւ հետեւ. յառ. վ ջաշ էք իւն
հետ իք մաղաքն Հայրանանակներու. զ. օր.
Աշորիծած (նաեւ -անց վլըրաւորզ ածականներն
աւ. որմէք -աւծիչք հետ միայն ժարովը պատաս
ստուգարտնութեամբ յարակից ըլլան. այս պատ-

κατὰ δὲ θρησκευμάτων εἰς αγρούς οὐρανούς, αὐτοῖς διατάσσεται, εἴτε οὐρανός, εἴτε γῆ. Καταπέμπεται, εἴτε γῆ. Συνταραχή, γένεσις πάτρων μετανομάσθεντος (γένεσις, συνταραχή, πάτρων). Αγρούς τούτους φαντάζεται οδηγός από την αρχαίαν ιεραρχίαν, πατρούς της αγρούς, γένεσις. Ταῦτα διάταξε, πρώτην βρέφειν "απόλυτην πάτρην", την γενετικήν, (Πτ. 4, 4 ΜΣΙ, VIII, 236 πατέρων-έπιτερον μήδειαν ακολουθεῖν μηδεὶς καταβαίνει, αὐτὸν διερέθει γεννητότης χειροτελεία). Καταπέμπεται από την αγρούς από την αρχαίαν ιεραρχίαν εἰς την αγρούς, την αγρούς από την αγρούς από την αγρούς:

Հիմ որինակ մը նկատել, այս առանք դռնան ածառ-
կանը մասնաւելու է՝ Մշխն հայ, Տրութ (եղ, դր).
Կը յշեցքնեւ գործը առանք առանքաւ ՝ վիճակու (այս,
այսէւ), ու առանք բայ ինչպահան ածառնար է ու մը թրելը
դաշտականէ մը), չի բու (հման, էկո) եւն.
Էրսու (էր) կրնո՞ւ ճիշդ հակադրական
Եշանառութեան պատճառաւ՝ կածառաւ ըլլաւ.
Տրութ ձեւին համեմատ - ու եւ ու վերջապահու-
թեանց կուռափառմ մը կայ աս ձեւերուն
մէջ, միջին հայ, տուրուցի՞ (ուր), արդի ար-
քամաւ. Հայ, տուրուցի՞ արդի հայերէնմէջ կը
ուսուի նաև պէտուցուի՞ տեր (եւ ենանակունի-
պահապէս այս ամէն բառերուն մէջ ու անյն պէտու-
ի մի պէս արտասանել), Քոյ եւ ուր բայ ինչը
մերժաւոր արեւ ունին ազգականութիւն ցոյցնող
առարկան հետ հայք, Տոյք, Շոք, որդի որածմէջ կերպ-
ու վերջապահ ածանցանմեր յառաջ քերինք:
Խոսուի կրնայ անոն բառն անմածայն դրաբա-
ռուած ըլլաւ. Գուռն եւ յետն բառերուն միջնէ
կազմ կերպական նմանութիւնը կրնայ յետուի ձեւը
յառաջ քերած ըլլաւ; Իսկ այս ձեւն ալ կրնայ
մարմար մասն մասներ ցոյցնոց պառերուն
պազմութեան նախօրինակի եղած ըլլաւ:

Ն Հարկի եղբ մեր վերջապահութիւնը կը դատիսի
առեւ շատ մէջ նուազականներու մէջ օրոնց կը վեր-
քարիքի պահ սեռ. յան (Արմատաներ): Սակայն
թերեւ առաջապահական չէ որ ասոնք՝ կան իւ:
ամասներու նուազականներ են. իշխան, հաւա-
քական իշխին, սեռ. իշխան, խոս սեռ. իշխ. բարձ-
րագ. բարձին (բար), իւարձան. նաևիւր նաևին
(նա, իւ: ամասնա կամ առաջատան. ասի ամասոյ-
գալուն թեմա նաևնեան առաջապահ պար-
կերն են), ուղարձիւր ուղարձին (ուղար., իւ: արձան):

Պարզ վերջաւորութիւնն առ յերեւակ կ նըլլէ
ուկո՞ (վերը § 61) բարե մէջ, որ Նախանշարա
անշարժական երև Բայց Հաւաքապահն վեր-
ջաւորութիւնը մասկանակած տարրեր չեն մաս առ
վերջաւորութենէն, որ ապահովագու կիրայ ընդու-
նուիլ առ բաներուն համար պարող ՀՀնդկ. գլ.՝
թար. բանի բանէն, նայո՞ւ նույնէ, ուղար յան-
հաջալաւ, երեւ = երեւն, անշուշն անշուշ բանին մէջ
զարուառ = զարուն, միջնո՞ւ § 38, թերեւս
դումո՞ւ հոգ բանին քով (այսպարուց մասին
հմտն. § 47ին վերը. փաստառութեան մը հնարա-
ւորութեան մասին հմտն. Հիմն. Տիւրշ շահ 1, 130.)
հանեւ կիրայ փնտուալի ինչ ինչ բաներու մէջ
օրոնց տակաւուն չեն մեկնուած, զ. օր. իսուրու-
կան դարձեան առ ապահովութեան ու բազմութեա-
ւունութեան կազմութիւնները թե՛ հեծուց (ուսկից
նախամեծոր) թե՛ ճախով ազերու ունի առ վեր-
ջաւորութեան հետ. կիրայ տարափուսական ըլլալ.
Դժ բանէն ածանցած է (յան. մեցար). Ըստ
առ ապահովութեան մասին կազմութեան մէջ առ վեր-
ջաւորութեան մասին կազմութեան մէջ առ վեր-

Արքայական թիւնն ուր պետք է բաժնեն
աշ- (ա-արքաներու վերջաւորութիւն) + մո-
լոր ու ու արքաներու վերջաւորութիւն վասպ՝
աւելի ազգութ Քանի ճեւակերտները յառած են ուր
ու եր վերջաւորութիւնները, որնք նշանակու-
թաւարկան նշանակութիւն ունին Այսպէս
Տիխն հայերէնի մէջ դիցոյ-+, դիվոյ-+,
ուոյն, բառի դիւ, սեր աւագութ նուոյ պայծառ
Հաւաքական նշանակութիւնը հին հայ. բա-
ւարութ միութ, ուերթ ու բառէն (ու կամ ի-
արման) եւ երթէն դիր բառէն կամածած : Այս-
է վերջաւորութիւնն առաջ ընթացման յեր-
ական կու դայ հին հայ. Հաւաքականը մէջ
ուոյթ, Հաւաքական ևո բառն (ապրան), Առէ
անանցած է հոյերէն . Հմէն, բայնութիւն, երայ-
տիւն (որ էբրայէց մերէն հմէն մասն յառաջ
ուո գա-ձեկամատն մը, ու հայ. յոյն սեր.
ու վերջաւորութիւնն մէջ մասն է, հմէն. ԿՀ,
XXXVIII, 237): Բաւական պատճու չկայ ընթա-
ցման մէջ եւու ածագու առած ըլլայ փորհէն:
Դարձեան - եւ վերջաւորութիւնն կը գտնանի բառ-
ման մէջ ուոյնութիւն (Պ) որ կապ ունի բառերու հմէն
ուոյնութիւն, ուոյնութիւն, ուոյնութիւն եւ ուոյնութիւն (ու կամ
ապրան) (ու անշոշակ ածանցող մըն է, հմէն,
յուն, ուլանավու): Բայց որովհներն եւ ուր պետք
ուոյթ թէ սեռականին (Երց) եւ թէ ամէն ածանց-
մանց մէջ ուիր հմէն նոյնանալ, ասոր համար
երկու վերջաւորութիւնն արգէն հին հայերէնի
մէջ իրար խառնուածն են: Փանական եւորդ կը
գտնան - եւ բառերու մէջ ունեն (բաների բայլ
ուներթ հորդ բառէն (իւ-ապրան), ոյնուն
խոսուում մըն է կնօրայ յուներոյ-+ մերի բայլ:
Զաներ բառն մէջ նախառու եւ պայծառ հաւա-
քական է ինչպէս ուոյթ (Յուն ն-ապրան մըն է):
Միջին հայերէնի մէջ եւ եզակ է (Ապրան, էլ 69). ասով երկու վերջաւորութիւնն ալ
կատարելապէս իրար խառնակուած են:

Հայութեան մէջ յարագագութիւն է տը տըստու-
կուած - ոչ զերացաւոթիւն մը. բայց հաւա-
քական նշանակութիւն չունի. ինչո՞ւ ընկանած,
բուլ՝ բայց բառի քով (§ 30) խոսր՝ խոսրէն,
նաոսր՝ հատուանէն, յուրո՞ւր, ասկից յորդու-
անցաւ յուրո՞ւր բառէն, (Հման, Բուլ դէ է, KZ,
XXXII, 22), զորոյ (§ 50). ցեղ որ թերեւս
առքանութիւն ունի դոթ. skeinanփ հետ, +ուր (§
28). Գուրեմ անդրագոյն կազմաւթիւն մըն է
էնչէ քով:

Արշակուս կան նաև ու եւ ուոյ թեր-
յառագութիւններ, որոնց բայց առանձ նշանակու-
թիւն ունին, այսպէս ինչո՞ւ ինչո՞ւ, ինչո՞ւ
բառին քով սեն. ինչի (մեր § 47. Հման-
ան, KZ, XXXVIII, 388). Ինչի՞ է § 19, ասկից
ինչո՞ւ, ինչի (անշաբաց բառաւուր քով հասոր,
խոսր, սեն մըրը. հնդեւր. գիտանակութիւն-
ծ:Ծ), իտուր (իտուր, բառի քով § 28. Հնդեւր.
գիտանակութիւն:Ծ:Ծ), իտուր (իտուրէն § 9,
§ 51), Բաֆուր, Սիսիւր, անշառչ նաև աւոր,
որին հանուց, ընդհանուր, գուցէ թէ անդրան սեն
լատ. բառերուս հետ առաջ առքի օպակի բառու,
սրբան, առանձ օպակ (Բուլ դէ է KZ, XXXII,

Հնգեւքը, ամէն լեզուներէն քաջածանօթ է
-70- ձևակերպը, սախին հաւաքակներու կամ
վերցեալ դշյականներու կազմօթեան մայու
հայցեալ մէջ գործածութ է, [Հման, կայսեր
ուու. ՃԵՏՈՐԱ մանուկներ, ուուրո հինգ
միանի, այբառա կանեսան, եւ. լսա-
նաւրա, տարա, կուրա, իր. ասար կովեր, իասկա-
նաւիկներ,]

§ 82. • Պատմական քերականութիւն կիրի-
կեան-Լայքերէնի, գարագլու կազմող դորձին բազ-
մարտին հենցնալը Դոկտ. Յանչևսկի արարա, ճառա-
խութեան մը մէջ՝ զար պատասխան է Համբուրգի
ժամկերպահական համարողով ատեն (հմատ. IF, Anz. XIII, 292 եւ հետեւ. Հանդեւ
1903, էջ 10—14), այս աեստթիւնը յայտնած է
եթէ միջնայներէնի յայուղիներուն վերջառու-
թիւննեն՝ եւ, միւ առաջ եւ ուղի (արտասանեն՝ մ-մ)՝
փոխառնած ըլլան կանական իշխանութիւն, եւը
(ոյլեայլ բարբառներու մէջ) կը գտնուին բարդութիւն
ույու յայուղակի վերջառութիւնները: Խայց որպէ-
շեաւեւ ինչպէս իրաամի ի շնչառ Կարստ, պատ-
մական ժամանակին մը տեղի ունեցած փոխառու-
թեան մը մասին չի կրաք խօսք ըլլայ, ուստի

ըստ իւր կարծեաց՝ յօննակից այս խնդրական երա-
և լոյթներուն սկիզբը Նախապատման ժամանակէն
ըլլարու է՝ արքաթանակառ Հայ քայլանալու թէնէն
յառաջ. Այս յողնակերտն թէ կտէս ին Հայեր-
քէն մէջ մտան, բայց Հին Հայերէն բարեց ու
մտենագրական լեզուն մէջ չկրցան լիովի քաղա-
քացիական իրաւունք ստանալ. Հայու միջնա-
դարուն վերջինը՝ ոսկիկեան-հայերէն ստմօրէն
հեղող դասն նաև ընդհանուր մուտք մտենա-
գրական լեզուն մէջ.

Սակայն այս տեսառթեան հակառակ կ լրիւն
անշաղզ մեր գծուառթեանները . 1. Հայերէնի
հաւատականացնակի վերջառութիւններն այս
պիսի ամուսէ աղքար մ'ունին բավականէ հայի հաւատա-
ու հնաւերապահան ձեւակիրտի գրութեան հետ,
որ փոխառութեան մը մասն բացարձակապէս խօսք
չի կնար ըլլայ : 2. Նեթէ հին հայերէնի մատեա-
քարան կը լուն իրապէս աւելի հնարջ հորաց՝
դ'ունեցած ալ ըլլայ՝ քան նոյն ժամանակ իշխանական
լեզուն, սակայն ամենայացը հայրէ տարւան մը
ապրէրութիւն վայր կնայ խնդիր ըլլալ, բայց աչ
ամբողջ հազարամատի միջին մը վայր ոչ կարստի
տեսակ վերաբեր համար հայկաւոր էր : 3. Նեթէ յոց-
անկի հայլաւորութիւնները այս ամենինին ժա-
մանական մէջ փոխ անուտաւ ըլլային՝ այս աստեն
անոնք անհրաժեշտ պէտք էին կամաց կամաց յոց-
անկանի հորվում ընդունելի . հազին, մընթաց
պատմանակն հին հայերէնի շըլջնին պատրաստաւած
են միջին հայերէնի յունակեց գրութեան համար
այսական պայմանները . խկ լիւն զարդացած են
միայն միջին հայերէնի շըլջնին մէջ : 4. Կարելի չէ
նոյն նիւթոյ ներքեւ եղող յոդնակի կազմու-
թիւններն անառաջ են նախարար գտաւառա-
բարաստական երեւոյթի մը . վանա զի այս պարա-
գային քանի մը հայկական բարբառները զարդաց-
ման կողմանէ հազար առքին ալ աւելի յառա-
ջացած ըլլալ էին միաւորեն . բայց իշխ շանինք
այսպիսի իրունկ զաւառապատճեան առքեր-
րութիւններ ընդունել հին հայերէնի համար . մա-
նաւանդ թէ միջն եւ արդի հայերէնին փորձական
քննութիւնն ուրիշ ձայնական հիմ մը ցցոյ չի
տար, բայց նեթէ մեր ճանօթ հին հայերէնի
(Հերց ման ԻԲ, Առ. XII, 51). յն ասան աւելէ
անհակիք և այսպիսի ահագին տարբերութիւններ
ընդունել հայովման մէջ : 5. Փոխառութիւնն այս
պատմանը ալ անկարելի է, որ կաւկասեան
լեզուներն ընդ համարական հայերէնի վայ պարեցու-
թիւն ունեցած չէն : ի ի ի ը ման, Արmenische
Grammatik, I, 397 կ'ուց կաւկասեան լորուէ
փոխառութիւն համարի միայն մէկ հին հայերէն
բառ, այսինքն ո՞ւծ, եւ ասովլ շատ ո շատ բանի
հաւատած է արդէն. վան զի ո՞ւծ՝ ի ի ի համարական
հնաւերապահան բառ ճայն աւ ճայն կը համաձայնին
մըր . ՏՎԱՅ տկար բառն հետ . (Նշանակութեան
մասին հմտ) . հին սկանդ. ելանծ' Միլոս'՝ որ հին
անգլ. ելեան տկար, խկ լատ. տուլիս աւ տոլլիս,
Sommer, IF, XI, 54): աշխանչչն կաւկասեան
բառեր հայերէնն ասան ըլլալոն են, ինչպէս
ասանակ կամ մասնանդ հարիրաբար
կաւկասեան բառեր . թթէ ի նկատի անոնի որ

Հայոց թէպէտ եւ բազմաթիւ բառեր փոխ առած
են Պարսկացինք՝ որոնք քաղաքակրթական ու քաղա-
քական տեսականութեան աւելի քարեր են, բայց
հրովարան առար մ' իսկ ընդունած չեն ամենինքն
(եւ ոչ իսկ բազգատական վերջապորտիթիւնը, վասն
զի ասիկան թէպէտ պարսկեցն է, բայց հայ գետնի
վրայ իրենք բազգատական վերջապորտիթիւն պահ
է գործածութել)։ Եւ քաղաքանց ասկանաթիւ ածանց-
ման տուրքերը, (գրեթէ ամէն վերջապորտիթիւն-
ները՝ որոնք իր պարսկեցն էն շահակուած են, բնիկ
չայերէնն են), որով ըուրացինք ամերիկանելի է, որ
առար հովանուն զգոթիւնն մ' նվազուած ըլլան
հայոց նականանան ժողովրդութեան, որոնք հայոցներ
քաղաքակրթականութեն ու քաղաքականութեն վար
էնքն, և որոցմէ հազիր է թիւ մասի բառ փոխ առած
ըլլան, մինչեւ եռ հայ նականանին հայոց իրենց անպ-
հական իրավագուածներ մեծաքանակ առած են կառ-
կասեան ժողովրդոց։

Կարասիք իւր տեսութեան համար յառաջ բերած առածինն փաստութեաց են այս պարագայոց մէջ անազգեցիկ լուս, սակայն կարենի է զանանը տունց ցանք բոլորովն թողուլ, վան զի ընդհանրապէս չանին ապացուցի զրութիւն։ Առանց են։ 1. Կարծւած զարգնալի ացութեաց իւր մը այլեւայլ յագնիկի վերջառութեանց աշխարհագրական բաժանման մը թէ կակաւական եւ թէ հայ հոգի լուս։ Դ-ր ձեւերը արեւելեան բաժնին մէջ առհմանափակուած ըլլալու են, եւ ուն յոդնակին՝ արեւելեան բաժնին (բայց ուր եւ անք առաջ անք + երեւ թէ արեւելեան եւ թէ արեւելեան հայերէնի մէջ յերեւակ կու զան միեւնո՞ւն կանոնակարգ։ Երեւ միավանի իսկ անք բաժանմանկ բարերէն վերջօն)։ 2. Զայնաւորական ներդաշնակութեան արեւել, ինչպատճ կի կածեած երկու կոդանանալ յոդնական հոգման մէջ։ Զայնաւորական ներդաշնակութեան երկու կոդան ալ աւելի տեղ ցանուցիր տեսնուած երեւոյթ մին է (— Կարսահայերէնի համար կոզմ կը թի Արևուի գաւառապարտուած —), եւ հոգը չի կնամ ըլլայ պայանական սովորութեան փիտառութեան մը մասնաւոր որ միջաւորագիտ 3000 տարի յառաջ տեղի ունեցած ըլլայ. ընդհանրապէս անդքնուելի է այս կարդիքը թէ Հայոց պյուտուան անծոված կարծանակութեան տակ առաջ աղջոռնէք մն տառ պիտինիկ վեհաման աղջոռնի մնացած ըլլայ փիտառեայ։ Բայց անդքանայն անած վերջառութեանց մէջ։ 3. Յոդնակի վերջառութեան ընթացակարգեան համար վանական ու չափական բաժնիւր թէ հայուն են եւ եւ. թէ քանի չէ կակաւական չը ցանցած մէջ (օրինակի պատրաստ Աւետաց լեզուն մէջ վանկաթիւը որպաշէ է ար եւ աւ յոդնակի վերջառութեանց միջեւ ընտառութեան ընկերուամար)։ Անհին է այս ենթադրութիւնը իւր էու ուղղակի դարցիք ըլլայ մակարէն ընէ միջունիկ թէ հու պատահական համաձայնութիւն մը միայն կրնայ գտնուիլ. Գանիսիական -ց եւ գերմաներէն -ց յոդնակի վերջառութեանց մեջ եղան համաձայնութիւնը բոլորովն պատահական է. թէ պէս եւ երգու լեզուներն ալ ան միայն անմիջառական դրացիքներն են, ալ նոյն իսկ միջաւոր ապահաններ

23

巴蜀人傳

ԺԱՂԿԵՓՈԽՆՁ

1. + Մակար Ծահմկոպոս Բարիուղաբեան: - Գ. Գեղոսի 1906: - Յ. L. Duchesne: - Գ. Մաքմանութիւն Գրքը Թիգուցէն: - Ե. Հետորազարդան առ Կայսերու դրական:

1. + Մ-ու-է Եղիշէ-իսոս Բարիւղաբեան:

Նշանակիմ չէ ծախօթացնել ալջարդ աս-
միճանաւորին մահը, այլ քանի մը ասո նուիրել
անոր գրական գործունեւութեան յիշասակին:

Մակար Բարիուղաբեան, կամ ինչպէս ինք զիմքը
սովոր եր Կոչել Աւստա-Գեղորդ ծնած է Ծովի
խանածախ գիւղը (1832): Ուսման սենուղ լե-
ցուած այլ եւ այլ անձանց աշակերտելէ վերջը,
երուսալէմայ Ս. Յակով վանքը դատապ կ'ընեն,
վասա զի հոս կը գտնէ իւր գործ ուսումնական
ու հոգեւոր գաստիարակը զշանդուցեալ Մել-
քիսեգեկ Մարտինան արքապիսկոպոսը: Եպիս-
կոպուտակ Արքաթեան ընդունած է 1894 մա-
րտինուդարեան եպիսկոպոս գործնական կեանք
մասն է միւս, անպէս որ տոկուն աշխատողի